

TÁNNAK – HÄR OCH NU

- En förstudie om förutsättningar för att stärka samiska innovationsföretag

En förstudie med syftet att kartlägga märkningar och certifieringar av samiska näringar och bidra med rekommendationer för att bibehålla Tánnak International AB som ett samiskt innovationsföretag i svenska Sápmi.

Susanne Spik, Karin Kuoljok, May-Britt Öhman, Ida Jansson, Eva Charlotta Helsdotter

Förstudien har utförts inom ramen för forskningsprojektet Dálkke: Urfolksperspektiv på klimat, FORMAS Dnr 2017-01923, inom det nationella forskningsprogrammet om klimat. Dálkke är baserat vid Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism, Cemfor, Uppsala universitet.

Förord

Arbetet med företaget Tännak utgick från att hitta ett teknisk system som fungerade i områden som saknar täckning. Dels önskade vi få bra kontroll över renhjorden, dels önskade vi kunna påvisa renens rörelsemönster och närvaro i olika områden. Vi ville utveckla ett verktyg för att underlätta det praktiska renskötselarbetet. Idag har företaget expanderat och är på väg att etablera sig på världsmarknaden. Vår förhoppning är över att produkten ska komma fler till godo. När bolaget etablerar sig på världsmarknaden följer också ett ansvar i att förvalta företagets grundidé och intentioner samt ta hänsyn till urfolk. Denna förstudie är ett första steg till att utveckla etiska riktlinjer för det arbetet. Vi tackar May-Britt Öhman som initierade förstudien inom ramen för projektet Dálkke - urfolksperspektiv på klimat, samt Bobby Carlsson och Jim Carlsson i Tännak International AB. Vi tackar också CEMFOR vid Uppsala universitet där forskningsprojektet Dálkke har sin hemvist. Dálkke ingår i det nationella forskningsprogrammet om klimat, och har finansierat förstudien.

Tack Ida Jansson, vi ser fram emot fortsatt samarbete.

Susanne Spik och Karin Kuoljok

Jokkmokk den 7 januari, 2020

Innehållsförteckning

<i>Förord</i>	1
<i>Sammanfattning och bakgrund</i>	3
<i>Syfte och metod</i>	5
<i>Märkningar och certifieringar i svenska Sápmi</i>	6
<i>Tánnak International som det goda exemplet</i>	9
<i>Diskussion och slutsatser</i>	11

”Vår drivkraft är att genom ny teknik utveckla rennäringen, företagsamheten och bidra till en bättre miljö.”

Ur en presentation av företaget Tännak. Karin Kuoljok och Susanne Spik ville speciellt underlätta det praktiska renskötselarbetet för ungdomar och kvinnor.

Sammanfattning och bakgrund

I början av 2000-talet tog Susanne Spik och Karin Kuoljok, båda renägare och renskötare i Sirges sameby, initiativ till ett projekt i samarbete med Luleå tekniska universitet ”Kvinna i sameby”. I samtalen i projektet föddes en dröm om att kunna spåra och följa renar på nätet. Susanne och Karin inledde ett samarbete med forskare inom genus och teknik och informations- och kommunikationsteknologi (IKT) med mål att ta fram ett kommunikationsnätverk anpassat till fjällmiljön baserat på nätverkstekniken Delayed Tolerant Networking, DTN. För att kunna vidareutveckla ett rensparningssystem anpassat till den nya nätverksmiljön och den samiska renskötselns förutsättningar startade Susanne och Karin företaget, Tännak AB. Företaget blev en tidig föregångare i att utveckla en produkt som kombinerade informations- och kommunikationsteknik (IKT) med traditionell ekologisk kunskap (TEK). Förenklat kan TEK sägas vara kunskap om den nära naturomgivningen och hur den hållbart kan utnyttjas. TEK har vuxit fram främst hos människor som varit beroende av naturresurser de hade i sin närhet. Kunskapen skiftar över tid och följer förändringar i både traditioner och naturförhållanden¹. Kunskapen förs vanligtvis vidare muntligt och i praktiskt arbete. Susanne och Karins intresse för att ta fram produkten föddes utifrån sina egna erfarenheter och behov som renskötare och kvinnor, men också med en önskan om att underlätta för den yngre generationen att kunna fortsätta bedriva renskötsel och leva ett bra liv. Behovet var formulerat utifrån deras erfarenheter och syftade till att kunna utveckla och förnya renskötseln. En del i detta var att också få ner driftskostnaderna och att minska miljöpåverkan.

Bildtext

¹ Inga, B. och Sunna, I, Renskötarkvinnor – om renar och kvinnans roll i renskötseln. Åjtte Musei Väners småskrift, 2013.

Deras ursprungliga företag har idag övergått till företaget Tánnak International AB som marknadsför spårningssystemet för även andra områden än renskötseln. Tánnak International AB bygger vidare på den produkt som Susanne och Karin tog fram utifrån sina kunskaper om både renskötsel och markerna. Idag är dock Susanne och Karin inte längre majoritetsägare i företaget och renspåringssystemet saknar formellt patent. Susanne Spik och Karin Kuoljok har idag inte ekonomiskt inflytande i nuvarande företaget Tánnak International AB.

Denna förstudie bygger på ett samarbete med nuvarande ledning för Tánnak international AB, Bobby och Jim Carlsson och de ursprungliga innovatörerna till företaget, Karin Kuoljok och Susanne Spik och forskaren May-Britt Öhman. Förstudien är en del av forskningsprojektet Dálkke – urfolksperspektiv på klimatförändringar, inom ramen för delområdet som rör samisk innovation och klimatförändringar. Förstudien syftar till att initiera en process att undersöka förutsättningarna i svenska Sápmi för samiska innovation och att fördjupa företagets kunnande om urfolk och mänskliga rättigheter. I denna process ingår att lyfta fram de ursprungliga innovatörernas grundidéer och deras produkt som en samisk innovation. På så sätt kan Tánnak International stärka sitt varumärke genom att profilera sig som ett samiskt innovationsföretag som kombinerar ny teknik med traditionell ekologisk kunskap. Certifieringar och märkningar kan vägleda konsumenter och underlätta för företag i att profilera sin produkt. Finns det behov av att certifiera samiska innovationsföretag? För att kunna undersöka förutsättningarna för att ta fram ett certifieringssystem för samiska innovationsföretag behövs en kartläggning av vilka certifieringar och märkningar som finns och hur dessa fungerar i svenska Sápmi idag.

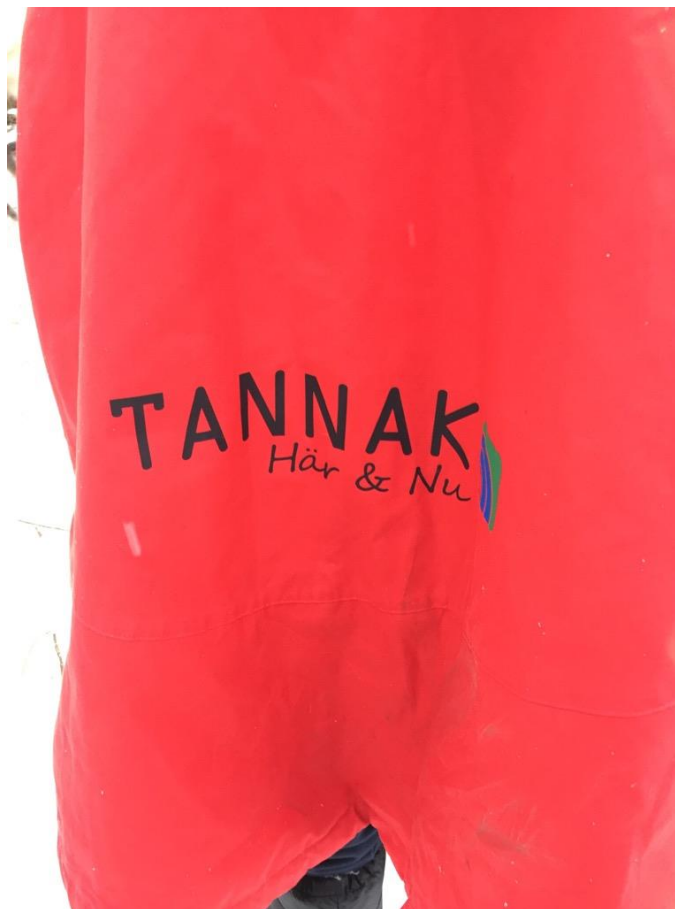
Syfte och metod

Förstudiens övergripande syfte är att undersöka förutsättningarna för samisk innovation och företagande i svenska Sápmi. Förstudien består av en kartläggning som ska utgöra grund i det framåtsyftande arbetet med Tánnak International AB.

Den första delen kartlägger märkningar och certifieringar inom samiskt företagande. Vilka märkningar och certifieringar finns idag för företagare aktiva inom samiska näringar? Inom vilka samiska näringsgrenar finns dessa märkningar och för tekniska näringar? Finns det någon övergripande paraplymärkning för samiska produkter? Dessa frågor har undersökts i kontakt med organisationen Slow Food Sápmi och stiftelsen Sámi Duodji.

Det framåtsyftande arbetet har som mål att initiera en process med att vidareutveckla Tánnak International AB som ett samiskt innovationsföretag. Vidare syftar processen till att lägga en grund för att ta fram kriterier för certifiering av samiska innovationsföretag i svenska Sápmi. Förutom möten med företaget har Susanne och Karin rådgjort med Laila Susanne Vars, som sitter i FN:s expertgrupp för urfolksrättigheter om vilka kriterier som samiska innovationsföretag bör uppfylla.

Ordet Tánnak betyder på lulesamiska här och nu. Tánnak är också namnet på en liten knabbe ovanför samevistet Sáltoluokta.

Märkningar och certifieringar i svenska Sápmi

Karin Kuoljok och Susanne Spik har träffat Liz-Marie Nilsen då anställd på Sameslöjdstiftelsen för att samtala om hur äkthetsmärket Sámi Duodji fungerar som märkning och vilken betydelse märket och Sameslöjdstiftelsen har för företagare inom samiskt slöjdhandverk.

Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji bildades 1993 av de två organisationerna Svenska Samernas Riksförbund (SSR) och Riksorganisationen Sáme Ätnam för att tillvara de samiska slöjdarnas intressen. Duodji är ett nordsamiskt ord och betyder slöjd och handverk. Duodji är en skapande aktivitet som görs med händerna i olika material. Begreppet rymmer mer än bara ett handverk. Slöjden är i den samiska traditionen är intimt förknippad med levnadssätt och identitet. Slöjdandet har varit och är ett svar på olika behov förknippat med ett sätt att leva. Material som funnits nära att tillgå har använts i slöjdandet. Rötter, björknäver och olika delar av renen är vanliga material i duodji. Duodji är en levande tradition och förändras också i takt med att det samiska samhället förändras².

Sameslöjdstiftelsen förvaltar ett äkthetsmärke, Sámi Duodji, som samiska slöjdare med erfarenhet och kunskap kan ansöka om. Märket har funnits sedan början av 80-talet³ och ägs av Samerådet. Märket används i hela Sápmi och förvaltas av olika nationella organisationer. Idag pågår ett arbete i Samerådet med att förnya märkningen.⁴ En slöjdare som har märket kan själv välja att märka sina produkter med märket om hen vill. Märkningen gäller föremål som har en bruksfunktion. Rena souvenirer omfattas inte av märkningen.

Duodjimärkets ändamål är⁵

- Vägleda och informera köparen om produkter tillverkade av samiska slöjdare
- Skydda samiska hantverksprodukter mot plagiering och illojal konkurrens
- Bidra till att höja kvalitén på samiska hantverksprodukter
- Vara kännetecken för att samiskt handverk är en levande tradition

För att få en överblick över märkningar och certifieringar förädlingsföretag knutna till mathantverk i svenska Sápmi har Susanne och Karin träffat Victoria Harnesk, projektsamordnare på Slow Food Sápmi. Slow Food Sápmi är en branchorganisation för samiska mathantverkare och andra intresserade av samisk mathållning. Slow Food Sápmi omfattar hela Sápmi. Organisationen grundades 2009 och är en del av den internationella gräsrotsrörelsen Slow Food som verkar för att bevara och stärka hotade lokala matkulturer och mattraditioner. Slow Food Sápmi har ledorden **Gott, Rent och Rättvist** i linje med rörelsen globalt.⁶

En viktig del av den globala organisationen Slow Food är utvecklandet av *Smakernas Noaks ark* ("The Ark of Taste"), en onlinekatalog med både växt- och djurarter och förädlade produkter som riskerar att utrotas⁷. Lokala samhällen och urfolk bär på traditionell kunskap

² Sametinget, Samiskt informationscentrum, Duodji. www.samer.se/duodji. Hämtad 20190408.

³ Sameradet & SVT Sápmi, "Samerådet tänker förnya Duodjimärket", 2018-05-16, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6953176>. Hämtad 20190410.

⁴ Ibid.

⁵ Samerådets hemsida: <http://www.saamicouncil.net/en/organization/ossodagat/kulturossodat/sami-duodji-certificate/>. Hämtad 20190410.

⁶ Slow Food Sápmis hemsida: <http://www.slowfoodsapmi.com/om.html>. Hämtad 20190410.

⁷ <https://www.fondazioneSlowFood.com/en/ark-of-taste-slow-food/>

om förädlingsmetoder och annat kunnande kopplat till dessa växt- och djurarter och förädlade produkter. Syftet med onlinekatalogen är att återupprätta värdena hos produkterna och den traditionella kunskapen för att stärka de lokala samhällena. Viktigt att påpeka är att onlinekatalogen inte ska ses som en genbank⁸. Idag finns drygt 5000 produkter i arken. Nästa steg i processen för att stärka en produkt är att i samarbete med lokala aktörer och producenter ta fram ett *Slow Food presidium* för produkten. Presidiumet dokumenterar information om hur produkten tas fram och organiserar aktiviteter för att stärka produktens position. Idag finns nästan 600 presidiaprodukter globalt. Två av dessa är knutna till den samiska matkulturen; Suovas (kallrökt reninnanlår) och Gurpi (kallrökt renfärs inslagen i nätfett). Suovas blev Sveriges första presidiaprodukt redan 2003 i ett samarbete med SSR och sedan 2018 har även Gurpi ett presidium⁹. Idag finns även ett registrerat varumärke, *The Slow Food Presidium*, som kan användas i Presidiaprojekten i märkningen av produkterna, vilket dock inte används på den svenska marknaden.

Slow Food Sápmi samarbetar med samiska renköttförädlare som bär kvalitetssigillet *Renlycka*. Renlycka är en märkning av renkött som ägs av SSR och togs fram i ett EU-finansierat projekt 2008-2011¹⁰. Kvalitetssigillet ska garantera en högsta köttkvalité utifrån tre olika kvalitetskriterier; EUROP-klassificering, naturbete och pH-värde. Sigillet garanterar också att produkten kommer från en sameby i svenska Sápmi. I beskrivningen av kvalitetssigillet betonas också grunden för den goda köttkvalitén ligger i den samiska kulturen. En informationsbroschyr beskriver att ”Renlycka vill [...] garantera renkött av högsta kvalité – och det kan vi göra genom att koppla köttets unika ursprung och förädling i den samiska kulturen till de tre kvalitetskriterierna”¹¹. Idag finns åtta förädlingsföretag som är Renlyckacertifierade¹².

Gemensamt för Duodjimärket, kvalitetssigillet Renlycka och presidiaprodukterna i rörelsen Slow Food Sápmi är att det finns en beskrivning av hantverkskunnande och kunskap som intimt sammanvävd med samiska kultur uttryckt i ett ömsesidigt förhållande till marken. Hantverkskunnandet beskrivs i duodjin har växt fram utifrån behov och levnadssätt. På så sätt blir duodjin en levande tradition som kan omdanas utifrån nya behov och levnadssätt. Smakernas Ark ska inte ses som en lista över arter som riskerar att utrotas utan ett sätt att främja den mångfald som växt fram i samspel mellan människan och markerna. Kulturer och kunnande lyfts fram som är beroende av miljöer med specifika ekosystem för att kunna fortleva. Specifika växt- och djurarter lyfts fram som är beroende av mänskliga samhällen och kulturer för att kunna fortleva. I marknadsföringen av sigillet Renlycka beskrivs kvaliteten på köttet gå hand i hand med en ömsesidig respekt till renen och markerna rotat i den samiska kulturen.

En annan näring som växer i betydelse i svenska Sápmi är besöksupplevelser och turism. I en satsning som initierades av Lennart Pittja och Dan Johansson av SSR 2010, VisitSápmi utvecklades en kvalitetsmärkning av samiska upplevelser, Sápmi Experience. Naturens bästa, som är en kvalitetsmärkning av ekoturismföretagare, tilldelade deras pris Grand Travel

⁸ The Ark of Taste, 2018: https://a2e5c2y9.stackpathcdn.com/wp-content/uploads/2015/04/ING_libretto_arca.pdf. Hämtad 20190407.

⁹ Läs mer om Gurpi i *The Ark of Taste - Gurpi, en Smakernas Noaks Ark och ny Presidiaprodukt*. <http://nebula.wsimg.com/5cb08ba6cd2323444c17dc70fd39717d?AccessKeyId=C9795D6D7289D34FDA12&diaposition=0&alloworigin=1>. Hämtad 20190410.

¹⁰ Renlycka <http://www.renlycka.se/> Hämtad 20190410

¹¹ Renlycka http://www.renlycka.se/renlycka_infobroschyr.pdf Hämtad 20190410

¹² Slowfood Sápmi <http://www.slowfoodsapmi.com/renlycka-f-retag.html> Hämtad 20190410

Awards 2019 till Lennart Pittja och hans upplevelseföretag Sápmi Nature Camp. Nomineringen lyder

Sapmi Nature Camp är en genuin samisk upplevelse. Som gäst delar man den arktiska vardagen för Sveriges urfolk i och omkring UNESCOs världsarvsområde Lapponia. Vardagssysslor som matberedning och tillagning, fiske och renskötsel blandas med botaniserande i fjällskog och kalfjäll och ramas in av historieberättande och norrsken. (saminature.com/news...hämtat 20190408)

När Lennart Pittja planerar aktiviteter för sina besökare gör han det utifrån sin egen vardag och kultur. Samiska företagare som erbjuder besökare upplevelser och lärande om samiska traditioner och aktuella situation idag bygger sin verksamhet på kunskaper knutna till sin identitet och sina marker. I jämförelse med näringar knutet till matkultur och duodji tar upplevelsenäringen ett steg till och erbjuder en helhetsupplevelse där både matkultur och duodji är viktiga delar.

Foton från arbetet med teknikutveckling inom Tánnaq.

Tánnak International som det goda exemplet

Tánnak International har ett positivt intresse i att stärka sin profil utifrån sitt ursprung som ett samiskt innovationsföretag. Karin och Susanne tog initiativ till ett möte med juristen Laila Susanne Vars i Kautokeino i juni 2018. Syftet med mötet var att få råd om hur en process för att stärka Tánnak Internationals profil kan se ut och vilket arbete som Rådet för mänskliga rättigheter i FN bedriver för att stärka urfolks företagande.

Laila Susanne Vars är människorättsjurist och medlem av Expertgruppen för urfolksrättigheter (Expert Mechanism on the Rights of Indigenous People, EMRIP) som tillhör Förenta nationernas råd för mänskliga rättigheter (UNCHR). Expertgruppen förser rådet med expertis och råd om urfolksrättigheter i enlighet med FN:s urfolksdeklaration. Laila Susanne Vars är en av de sju oberoende experter gruppen består av.

På uppdrag av Rådet för mänskliga rättigheter presenterade expertgruppen 2017 en studie om riktlinjer och utmaningar för företag och tillgång till finansiella tjänster hos urfolk; och särskilt kvinnor och personer med funktionsvariationer. Studien är rådgivande för stater. Rapporten beskriver urfolks rätt till att bibehålla och utveckla ekonomisk verksamhet inte som ett mål i sig utan som ett medel för urfolk att uppnå sin rätt till värdighet och mångfald av sina kulturer, traditioner och strävanden.

I mötet med Laila Susanne Vars diskuterade Karin och Susanne syftet med en certifiering av nuvarande företaget Tánnak International och vilka kriterier som bör gälla för en certifiering. Syftet med en certifiering av Tánnak är att behålla samisk kompetens, behov och kultur i företaget. Vilka kriterier behövs då för att säkra detta?

Certifieringen behöver ha legitimitet i Sápmi, både nationellt och internationellt. I linje med hur expertgruppen för urfolksrättigheter arbetar bör certifieringen utgå ifrån FN:s deklaration om mänskliga rättigheter för urfolk och vara grundat i rekommendationer från Samerådet. Nära kontakt med och stöd från Samerådet i arbetet med underlättar för att få genomslag för certifieringen. I ett första skede i en process med Tánnak International behöver kriterier tas fram som också går att få gehör för i Tánnak Internationals styrelse.

En förslag från Laila Susanne Vars är att som ett första steg i processen mot en certifiering av Tánnak International ta ett styrelsebeslut om *Free, Prior and Informed Consent* - Fritt och informerat samtycke i förväg. Det innebär att inga beslut får tas som berör urfolk och lokalsamhällen utan att berörda parter har gett sitt samtycke. Ett sådant styrelsebeslut i Tánnak International skulle kunna bli en viktig utgångspunkt för företagets fortsatta arbete, men det finns naturligtvis andra sätt att starta processen på.

En central del i processen är vilka kriterier som bör ställas på hur ägandet ska ses ut. Vilka krav bör ställas på affärsänglar som går in i företaget? Hur stor andel av företaget ska vara ägt av samer?

Idag finns kriterier från sametinget att för att få marknadsföra sig som samiskt företag krävs att minst 53 % är ägt av samer.

Laila Susanne Vars uttryckte under mötet att Karin och Susannes produktutveckling av ett renspåringssystem är ett unikt arbete. Vad Karin och Susanne åstadkommit gör dem till viktiga förebilder för Sápmi och urfolk i världen. I detta har Tánnak International AB chans

att bli pilotföretag och delaktiga i en process med att ta fram kriterier för en certifiering av samiska produkter och tjänster inom teknisk innovation.

Arbetet med att utveckla ett innovationsföretag har gett Susanne och Karin stor erfarenhet och gedigen kunskap som krävs för att nå ett framgångsrikt resultat och överbygga svårigheter som kvinnliga företagare i Sápmi. I ett fortsatt samarbete med Tánnak International kan den erfarenheten komma flera till del.

Centralt i det fortsatta arbetet med Tánnak International är också att det ska bli ett arbete som kommer flera till del och gynnar det samiskt företagsklimatet i Sápmi. Här kan en certifiering tjäna som ett viktigt stöd för att nya samiska innovatörer ska kunna undvika fallgropar.

Diskussion och slutsatser

Denna förstudie består av en kartläggning av vilka märkningar och certifieringar som finns inom samiska näringar och ett framåtsyftande arbete för att initiera en process att stärka Tánnak International varumärke och profil som ett samiskt innovationsföretag.

Av de märkningar och certifieringar som studerats inom ramen för denna förstudie är Duodjimärket det mest etablerade i svenska Sápmi. Sameslöjdstiftelsen som ansvarar för märket i svenska Sápmi är en stiftelse som innehar statligt stöd. Genomgången av märkningar och certifieringar visar också att verksamheterna oftast startat som tillfälligt finansierade projekt och inte alltid hålls vid liv, till exempel Renlycka och VisitSápmi är exempel på ett sådant projekt. Detta ska understrykas behöver inte vara synonymt med att branschen i sig har svårt att nå framgång.

En certifiering av samiska innovationsföretag bör vila på samma grundidé som Duodjimärket och Slow Food Sápmis värderingar. Att stärka samiskt självbestämmande och samisk kultur går hand i hand med att lyfta traditionell ekologisk kunskap och hantverkskunnande. För att den grundidén ska omsättas i tekniska innovationer krävs en syn på teknik som intimt sammankopplat med lokal kunskap; och i det här fallet traditionell ekologisk kunskap. Certifiering av tekniska innovationsföretag kan tillföra en ytterligare dimension jämfört med nuvarande certifieringar genom att lyfta fram tekniska innovationer som svarar mot behov hos olika grupper idag - och då särskilt svaga grupper – i det samiska samhällen.

Tánnak International har chans att bli ett pilotföretag i utarbetandet av en certifiering av samiska innovationsföretag. Tánnak International har också mycket att vinna på att stärka sin profil som samiskt innovationsföretag genom att använda sig av det ursprungliga varumärke Karin och Susanne tog fram.

En rekommendation i förstudien är att som första steg i processen med att certifiera Tánnak International är att lägga fram ett förslag i styrelsen om att företaget ska följa the Principle of Free and Informed Consent (PFIC), principen om fritt och informerat samtycke, som är fastslagen i FN:s deklaration om urfolksrättigheter.

En central fråga att behandla är också vilka kriterier som bör ställas på hur ägandet ska ses ut. Karin och Susanne hade inte den ekonomiska makten som krävdes för att kunna styra företaget dit de ville.

Att profilera sig som ett företag grundat på en samisk innovation innebär också ett ansvar. Oavsett hur ägandeförhållanden förändras i företaget så måste företaget kommunicera den grundidé som företaget vilar på. Med ett starkt varumärke grundat i de ursprungliga innovatörernas visioner och behov finns stora möjligheter. Det är ett arbete som är viktigt för Sápmi och alla världens olika urfolk.